

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Autor: mgr Adrian Tabak

Promotor: prof. zw. dr hab. Andrzej Sakowicz

Temat rozprawy: Zatrzymanie pozaprosesowe a prawa i wolności jednostki

Przedmiotem rozważań podjętych w rozprawie doktorskiej jest instytucja zatrzymania pozaprosesowego, ze szczególnym uwzględnieniem zatrzymania administracyjnego ("do wytrzeźwienia"), penitencjarnego, porządkowego (prewencyjnego) oraz stadionowego. Potrzeba podjęcia badań nad zatrzymaniem pozaprosesowym, wynika z tego, iż w polskim piśmiennictwie prawniczym temat ten dotychczas nie budził wzmożonego zainteresowania. Poszczególnym rodzajom zatrzymania pozaprosesowego poświęcono kilka artykułów, natomiast jeszcze skromniejszy jest zbiór obejmujący pozycje, które w sposób całościowy ukazują tę problematykę. Koniecznym zatem jest zapewnienie, przynajmniej w pewnym stopniu, tej luki przez stworzenie kompleksowego i rzetelnego opracowania dotyczącego instytucji zatrzymania pozaprosesowego, jego podstawowych funkcji i zadań.

Wskazać należy, iż w prawie polskim istnieje wiele aktów prawnych rangi ustawowej, regulujących zatrzymanie dla celów niezwiązanych bezpośrednio z procesem karnym. Stąd oprócz zatrzymania procesowego dokonywanego dla celów procesowych, a uregulowanego zwłaszcza w kodeksie postępowania karnego, wyróżnia się w piśmiennictwie fachowym szeroką grupę zatrzymań, określanych z reguły pojęciem zatrzymania pozaprosesowego, któremu poświęcona została niniejsza dysertacja doktorska.

Celem pracy jest udzielenie odpowiedzi na pytanie jakie miejsce zajmuje zatrzymanie pozaprosesowe w polskim porządku prawnym, jak również co odróżnia je od zatrzymania procesowego, które, jak już wskazano, w dużo większym stopniu było dotychczas przedmiotem zainteresowania doktryny. Nie można również pominąć innego czynnika podjęcia niniejszego tematu, a mianowicie określenia wzajemnych relacji pomiędzy prawnymi regulacjami normującymi instytucję zatrzymania pozaprosesowego a wolnościami i prawami człowieka i obywatela. Opracowanie tematu zasadniczo ma charakter dogmatyczny. Podstawową metodą badawczą wykorzystaną w pracy jest analiza tekstu prawnego, uzupełniona o analizę poglądów przedstawicieli doktryny prawa, analizę wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej oraz orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych i międzynarodowych.

Jako główną hipotezę badawczą, która poddana została weryfikacji, przyjęto w pracy pogląd o istnieniu potrzeby unormowania na gruncie ustawodawstwa zwykłego instytucji

zatrzymania pozaprocesowego. Równocześnie uznać należy, iż regulacje zawarte w przepisach poszczególnych ustaw odnoszących się do zatrzymań pozaprocesowych stanowią co do zasady adekwatną, choć nie zawsze w pełni doskonałą, reakcję prawodawcy na konieczność istnienia w krajowym porządku prawnym zatrzymań pozaprocesowych, przy jednoczesnym obowiązku zagwarantowania osobom zatrzymanym w tym trybie przestrzegania przysługujących im praw i wolności wynikających ze standardu konstytucyjnego i międzynarodowego. W miejscu tym nasuwa się też refleksja, iż choć zatrzymanie osoby i pozbawienie jej wolności w każdym przypadku jest środkiem ostatecznym, stosowanym tylko wówczas, gdy inne środki okazały się niewystarczające, to jednak możliwość podjęcia zgodnej z prawem decyzji o zatrzymaniu pozaprocesowym winna być związana z obowiązkiem zachowania jeszcze większej ostrożności i wstrzeźliwości, niż w przypadku zatrzymania procesowego, gdyż mamy tu do czynienia z pozbawieniem wolności osób, które nie są oskarżonymi, ani nawet podejrzanymi, a w bardzo wielu wypadkach daleka jest nawet droga do postawienia im konkretnych zarzutów.

Tematowi rozprawy podporządkowano jej strukturę. Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia.

W rozdziale pierwszym dokonano systematyzacji i wypracowana aparatu pojęciowego dotyczącego zatrzymania. Przypomniano występujące na gruncie literatury przedmiotu definicje pojęcia zatrzymanie, wskazano na występujące różnice w definiowaniu przedmiotowej instytucji, jak też omówiono funkcje tego środka przymusu. Ponadto dokonano wstępnych rozważań na temat pozaprocesowych form zatrzymania. Co więcej, przedstawiony został też rys historyczny instytucji zatrzymania na gruncie aktów prawnych obowiązujących w różnych czasookresach na ziemiach polskich.

W rozdziale drugim omówiony został konstytucyjny standard ochrony praw osób zatrzymanych. Na szczególną uwagę zasługuje, iż szczególną rolę na gruncie Konstytucji RP dla ochrony wolności i nietykalności osobistej odgrywa art. 41 Konstytucji, który w związku ze swoją niezwykle istotną rolą dla wskazanego w tytule rozdziału standardu został poddany dogłębnej analizie. W tym miejscu zauważyć jedynie wypada, iż art. 41 Konstytucji RP, wyznacza ramy prawne pozbawienia wolności osoby i zawiera fundamentalne gwarancje dla ochrony wolności i nietykalności osobistej. Każde bowiem zatrzymanie, zarówno odbywające się w trybie procesowym, jak i mające charakter nieprocesowy, stanowi bardzo drastyczną ingerencję w wolność osobistą. Należy zauważyć, iż budowa przepisów ust. 1-3 przedmiotowego artykułu ma charakter kaskadowy. Przepis ust. 1 zawiera ogólną gwarancję w zakresie ochrony wolności osobistej i nietykalności. Przepis ust. 2 przewiduje dalej idące

gwarancje, lecz jednocześnie ogranicza je do form pozbawienia wolności następujących na innej podstawie niż wyrok sądu. W ust. 3 mamy określone bardziej szczegółowe regulacje dotyczące jednak tylko jednej z form pozbawienia wolności określonej w ust. 2, tj. zatrzymania. Pozostałe przepisy wprowadzają nakaz stosowania odpowiednich standardów postępowania wobec osób pozbawionych wolności (ust. 4 - humanitarne traktowanie) oraz prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności (ust. 5). W rozdziale drugim wskazano również wartości konstytucyjne, w które ingeruje zatrzymanie osoby. Są to przede wszystkim prawo do wolności i nietykalności osobistej (art. 41 Konstytucji), prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47 Konstytucji), prawo do wolności i ochrony tajemnicy komunikowania się (art. 49 Konstytucji) oraz wolność poruszania się (art. 52 Konstytucji). Rozdział zamykają rozważania związane z próbą znalezienia odpowiedzi na pytanie o to w jakim stopniu gwarancje zawarte w Konstytucji RP odnoszą się do zatrzymań pozaprosesowych.

W rozdziale trzecim przedstawiono standard zatrzymania osoby określony przez normy prawa międzynarodowego. Wzięto pod uwagę przede wszystkim stosowne gwarancje w przedmiotowej materii, wynikające z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (zwanej też Europejską Konwencją Praw Człowieka), Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Najwięcej miejsca poświęcono przepisom wyznaczającym standard w dziedzinie wolności i bezpieczeństwa osobistego, a więc art. 3 i 13 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, art. 5 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, art. 11 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 6 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Niezbędny element uzupełniający przepisy zawarte w przywołanych powyżej aktach prawa międzynarodowego stanowi orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Komitetu Praw Człowieka, jak również Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Zostało ono również przywołane i omówione w dysertacji. Zwrócono uwagę, iż obecnie obowiązująca Konstytucja RP z 1997 r. otwarła drogę do uznawania umów międzynarodowych za powszechnie obowiązujące źródła prawa na obszarze RP. Co więcej, analiza postanowień Konstytucji RP dotyczących praw człowieka wskazuje na to, że w wyniku przejścia w formie powtórzenia standardy międzynarodowe w zakresie ochrony praw jednostki uzyskały rangę konstytucyjną. Taką metodą posłużył się ustrojodawca konstytucyjny w rozdziale II Konstytucji dotyczącym wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela, gdzie zasadniczo odzwierciedlono standardy międzynarodowe zawarte m.in. w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i

Politycznych, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, a także bezpośrednio odesłano do umów międzynarodowych dotyczących praw jednostki.

Rozdziały czwarty i piąty są kluczowe dla całości rozprawy, albowiem poświęcone zostały instytucji zatrzymania pozaprocessowego. W rozdziale czwartym dogłębnie przeanalizowano pojęcie zatrzymania pozaprocessowego, jego istotę, spełniane przez niego funkcje, jak też dokonano klasyfikacji poszczególnych rodzajów zatrzymania pozaprocessowego przedstawiając przy tej okazji dość spory w tym przedmiocie dorobek doktryny. Podjęto także próbę wskazania najbardziej istotnych różnic występujących pomiędzy zatrzymaniem procesowym a zatrzymaniem pozaprocessowym.

Z kolei, w rozdziale piątym scharakteryzowane zostały poszczególne rodzaje zatrzymania pozaprocessowego, ich istota, przesłanki oraz funkcje. Przywołano również orzecznictwo polskich i międzynarodowych trybunałów i sądów pozwalające lepiej uchwycić istotę i specyfikę poszczególnych zatrzymań. Rozważania zawarte w tym rozdziale poświęcone są przede wszystkim zatrzymaniu administracyjnemu, penitencjarnemu, porządkowemu oraz stadionowemu. Każdemu z omawianych rodzajów zatrzymania pozaprocessowego poświęcony został osobny podrozdział. Oprócz powyżej wskazanych, przybliżono pokrótce także pozostałe rodzaje zatrzymania pozaprocessowego, tak aby praca w możliwie najpełniejszy sposób wyczerpywała tytułowe zagadnienie.

Ostatni, szósty rozdział, poświęcony został przedstawieniu gwarancji przysługujących osobie zatrzymanej w trybie pozaprocessowym. Do podstawowych gwarancji w tym przedmiocie należą prawo do informacji, prawo do pomocy adwokata lub radcy prawnego, nakaz przestrzegania przez organ zatrzymujący ram czasowych zatrzymania, prawo wniesienia zażalenia do sądu oraz możliwość ubiegania się o odszkodowanie i zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie. Dla przedmiotowej materii kluczowe znaczenie ma przywołanie regulacji zawartych w kodeksie postępowania karnego, normujących instytucję zatrzymania procesowego. Należy bowiem pamiętać, iż choć kodeks postępowania karnego odnosi się w pierwszej kolejności do instytucji zatrzymania procesowego to jednak, mimo istnienia osobnych ustaw normujących poszczególne rodzaje zatrzymania pozaprocessowego, to w nieuregulowanym w danej ustawie zakresie, co do zasady, stosuje się odpowiednio przepisy zawarte w k.p.k. Dlatego też dla pełnej rekonstrukcji instytucji zatrzymania pozaprocessowego konieczna jest analiza stosownych regulacji procedury karnej, wśród których wskazać należy na art. 243-248 k.p.k., a także na grupę przepisów zawartych w art. 552-558 k.p.k., których przedmiotem jest problematyka odszkodowań za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie. Ponadto, omówiono również przepisy normujące

środek zaskarżenia, jakim jest zażalenie, które pełni rolę instytucji gwarancyjnej, pozwalającej kontrolować i weryfikować decyzję organu o zatrzymaniu osoby (art. 459-467 k.p.k.).

Całość pracy wieńczy zakończenie, w którym podsumowano rozważania zawarte w dysertacji doktorskiej, a także zaprezentowano wnioski sformułowane na gruncie obowiązujących przepisów oraz postulaty *de lege ferenda*.

Adrien Tebek